

дає змогу читачеві поринути в світ галицької інтелігенції, зрозуміти сутність повсякдення цієї верстви та її роли у житті регіону. Рецензована праця стане корисною для етнологів, істориків, краєзнавців, студентів, усіх, хто цікавиться історією повсякдення та культурою рідного краю.

39 (477.75):001.891 – 057.4 «19» 1920-1931

У. К. Мусаєва

РОЗВИТОК МУЗЕЙНОГО БУДІВНИЦТВА В КРИМСЬКІЙ АРСР В 1920-1940 рр.: ДЕРЖАВНИЙ ХЕРСОНСЬКИЙ ІСТОРИКО- АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ

У науковий обіг вводиться новий корпус архівних документів, присвячений історії музейного будівництва в Криму в першій половині 20-х рр. ХХ ст., виявлений у фондах ГАРФ (м.Москва). Аналізується участь центральних органів Народного комісаріату освіти РРФСР в цьому процесі, представляються форми взаємодії керівних органів та їх регіональних підрозділів у забезпеченні організаційної, методичної, матеріальної, дослідницької ініціативи в процесі роботи кримських музеїв.

Ключові слова: музеї, Кримська АРСР, Головмузей Наркомату освіти РРФСР, КримОХРІС, Я. П. Бірзгал, А. І. Полканов, археологічні розкопки.

Процес створення єдиної мережі державних музеїв у Кримській АРСР у першій половині 20-х рр. ХХ ст., її остаточне організаційне оформлення на IV Кримській музейній конференції в Керчі у вересні 1926 р. виділили археологічні музеї в окрему групу профільних установ. Згідно з рішеннями Конференції, на території регіону визначалося три спеціалізованих археологічних музеї – Херсонський, Керченський та Феодосійський [1, с. 201]. Також у рішеннях музейної конференції 1926 р. і практиці роботи КримОХРІСу, його керівників А. І. Полканова і Я. П. Бірзгала, простежувалося прагнення закріпити статус головного музейного закладу

Кримської АРСР за Центральним музеєм Тавриди (ЦМТ). Враховуючи суттєву концентрацію археологічних пам'яток та експонатів у відповідному відділі ЦМТ, його також обґрунтовано розглядати як окремий експозиційний і науково-дослідний центр археологічного профілю. Значний синкретизм колекцій Євпаторійського археологічно-етнографічного музею також дозволяє розглядати його колекції в рамках окремих сюжетів музейної роботи.

Основним об'єктом уваги працівників названих музейних установ стали пам'ятки матеріальної культури, що зосереджені на обмеженій території (всієї Кримської АРСР, або її окремих районів і міських рад). Значення терміна «пам'ятка матеріальної культури» вимагає спеціального роз'яснення. Враховуючи, що в дорадянський період була відсутня система державного обліку та охорони пам'яток історії та культури взагалі, а пам'яткоохоронна робота здійснювалася громадськими організаціями та науковими спільнотами на добровільних засадах за непостійної і слабкої матеріальної підтримки з боку держави чи місцевої влади, діяльність державної мережі музейних установ була побудована у чіткій відповідності із завданнями, профілем і ідеологічним змістом роботи кожного музею. У зв'язку з цим можна трактувати поняття «пам'ятка матеріальної культури», що застосовується в даному дослідженні, як сукупність залишків діяльності людини в минулому, що представляють інтерес для дослідження і відновлення картини умов існування людини, її соціальних зв'язків та активності, рівня розвитку економічних, політичних та культурних відносин у кожному конкретному історичному періоді.

У зв'язку зі значним пріоритетом публічної роботи музеїв Кримської АРСР в 20-30-і рр. ХХ ст. також велике значення має поняття «популяризації» пам'яток історії та культури. Дану дефініцію можна визначити як сукупність організаційних, методологічних і наукознавчих прийомів і форм роботи музеїв, які дозволяють передати споживачам максимальний обсяг інформації, зосередженої в музейній експозиції.

Найбільш пріоритетним завданням висвітлення діяльності археологічних музеїв Кримської АРСР є виявлення та узагальнення основних тенденцій розвитку експозиційної, науково-дослідної та популяризаторської діяльності, що проявилися в роботі археологічних музеїв на території Кримської АРСР в другій половині 20-х–30-і рр. ХХ ст.

Найякісніше, методологічно обґрунтовано і масштабно, тенденції музейного будівництва в СРСР другої половини 20-х–30-х рр. ХХ ст., масовою, популяризаторської та науково-дослідної роботи археологічної спеціалізації проявилися в діяльності Державного Херсонеського історико-археологічного музею в Севастополі. Після встановлення радянської влади в Криму «Склад місцевих старожитностей» як збори матеріалів розкопок за більш ніж 30-річний період вимагав термінової реорганізації. Ситуація погіршувалася розміщенням на території Херсонеського монастиря Будинку інвалідів, міського притулку для бездомних і людей похилого віку, а безпосередньо на території городища – постою 7 стрілецького полку Казанської дивізії Робітничо-селянської Червоної армії. Завідувач розкопками, глава Севастопольської ОХРІС Л. А. Мойсєєв протягом 1921-1922 рр. неодноразово звертався до Музейного відділу Головнауки Наркомосу РРФСР, особисто до його завідувачки Н. І. Троцької з проханням сприяти відновленню самостійної роботи музею, а також відгородженню музейної території від вандалізму і розграбування. С. Б. Сорочан, В. М. Зубар та Л. В. Марченко в нарисі історії Херсонеського музею формулюють висновок про те, що період руйнувань і необлаштованості в перші роки після встановлення радянської влади негативно позначився на науково-дослідницькій роботі музею, гальмував його розвиток [2, с. 41]. Відповідну експозиційну роботу організувати можливим не уявлялося, в свою чергу вдалося забезпечити роботу допоміжних підрозділів музею – архіву, бібліотеки, музейного фонду [3, л. 253]. Також, за відсутності матеріальних засобів Л. А. Мойсєєву вдалося організувати незначні археологічні дослідження в околицях городища, вперше дослідити систему його

водопостачання, простежити джерела питної води, що використовувалися в давнину і в Середньовіччі. Також Л. А. Мойсеєву належить першість дослідження поселень – сільських садиб на Гераклеїському півострові і початок дослідження найдавнішої оборонної стіни в західній частині городища [2, с. 41-42].

У лютому 1923 р. комісія з ліквідації монастирів при КримОХРІСі винесла рішення про ліквідацію монастиря св. Володимира в Херсонесі і передачі його будівлі музею. Однак, справжній перехід монастирських приміщень у відання музею був здійснений тільки в 1924 році, в травні того ж року, завдяки наполегливості Л. А. Мойсеєва, з Харкова було перевезено майно музею, евакуйоване в 1914 році, після початку Першої Світової війни [4, с. 10].

Відсутність фінансування, а також своєрідний характер керівництва музейними установами в Севастополі (самостійним музеєм був лише «Музей Херсонеських розкопок», «Музей Севастопольської оборони» мав статус його філії, а «Панорама штурму Севастополя 6 червня 1855 р.» значилася допоміжним установою останнього; загальним керівником всіх установ був Л. А. Мойсеєв, але фінансування при цьому виділялося тільки на потреби «Музею Севастопольської оборони») призвів до конфлікту між керівником і Севастопольським ОХРІС. Його результатом стало відсторонення Л. А. Мойсеєва 15 липня 1924 р. від посади і подальше розслідування, за ініціативою заступника завідувача КримОХРІСу Я. П. Бірзгала, обставин його діяльності як керівника севастопольських музеїв органами ГПУ. У провину колишньому директору музею ставилися «зловживання» і крадіжка музейних експонатів, тому Л. А. Мойсеєв був заарештований. У жовтні 1926 р. дослідник був звільнений, зважаючи на відсутність доказів його провини. Однак відновитися на роботі в Херсонеському музеї Л. А. Мойсеєвим вже не вдалося, репутація була зіпсована, вчений більш не повертався до вивчення херсонеських старожитностей [5, с. 621-626; 274, с. 242-244].

Таким чином, в ході формулювання планів вивчення античних і середньовічних пам'яток Херсонеса спостерігалася активна і змістовна дискусія між представниками дирекції музейної установи (в особі його директора в 1924-1928 рр. К. Е. Гриневича) і представниками ГАІМК, що надіслали для спостереження за розкопками в 1925-1926 рр. свого представника (Н. Д. Протасова) [6 с. 129-134]. Основним результатом роботи К. Е. Гриневича на посту директора Херсонеського музею стала пропозиція перспективного п'ятирічного виробничого плану археологічного обстеження Херсонеса, який передбачав пріоритет організації публікації матеріалів, попередніх розкопок Херсонеса перед проведенням безпосередніх археологічних досліджень. Здійснення цього плану дозволило заповнити відсутню документальну базу для подальшої організації розкопок у Херсонесі.

U. K. Mysaeva

DEVELOPMENT OF MUSEUM BUILDING IN CRIMEAN ARSR IN 1920-1940 RR.: STATE KHERSON HISTORY -ARCHAEOLOGY MUSEUM

The new corps of the archived documents, devoted history of museum building in Crimea in the first half 20th, is entered in a scientific appeal, discovered in the funds of GARF (m. Moscow). Participating of central organs of the Folk commissariat of formation of RSFSR is analysed in this process, there are forms of co-operation of leading organs and them regional subsections in providing of organizational, methodical, financial, research initiative in the process of work of the Crimean museums.

Keywords: *museums. Crimean ARSR, Golovmuzey of Narkomat of formation of RSFSR, KRIMOKHRIS, archaeological excavations*

**РАЗВИТИЕ МУЗЕЙНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В КРЫМСКОЙ АРСР В
1920-1940 РР.: ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ХЕРСОНСКИЙ ИСТОРИКО-
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ**

В научное обращение вводится новый корпус архивных документов, посвященный истории музейного строительства в Крыму в первой половине 20-х гг. XXст., обнаруженный в фондах ГАРФ (м. Москва). Анализируется участие центральных органов Народного комиссариата образования РСФСР в этом процессе, представляются формы взаимодействия руководящих органов и их региональных подразделов в обеспечении организационной, методической, материальной, исследовательской инициативы в процессе работы крымских музеев.

***Ключевые слова:** музеи. Крымская АРСР, Главмузей Наркомата образования РСФСР, КрымОХРИС, археологические раскопки*

Список використаної літератури та джерел

1. Закс А. Б. Областные музейные конференции в РСФСР 1926–1927 годов (по материалам ОПИ ГИМ) / А. Б. Закс // Археографический ежегодник за 1980 год / АН СССР ; Отд. истории, Археографическая комиссия. – М. : Наука, 1981. – С. 197–212.
2. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич : страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. – 432 с. – (Серия : «Биобиблиография крымоведения» ; вып. 3).
3. Сорочан С. Б. Жизнь и гибель Херсонеса / С. Б. Сорочан, В. М. Зубарь, Л. В. Марченко. – Х. : Майдан, 2001. – 828 с.
4. Зубарь В. М. Летопись археологических исследований Херсонеса–Херсона и его окружи (1914–2005) / В. М. Зубарь // Мат-лы по археологии, истории и

этнографии Таврии / Ин-т востоковедения им. А. Е. Крымского ; Крымское отд. – Supplementum, вып 6. – Симферополь, 2009. – 496 с.

5. Гриневиц К. Э. Вместо монастыря – Музей : письмо из Херсонеса / К. Э. Гриневиц // Крым. – 1925. – № 1. – С. 80–81.

6. Кадеев В. И. К. Э. Гриневиц как ученый / В. И. Кадеев // Вестник Харьковского университета. – 1992. – Сер. : История. – № 362. – Вып. 25. – С. 129–134.